

t e z k i r e

düşünce, siyaset, sosyal bilim

DAHA FAZLA DÜNYA DAHA AZ BANKA

Nuh Yılmaz

Küreselleşme, başlangıcı Amerika'nın keşfine kadar götürülebilecek bir arkaplana sahiptir. Küreselleşmeye yol açan sebepler, çeşitli politik, kültürel ve ekonomik değişimler ve bunların soyutlama yoluyla her zaman ve zemin için geçerli hale getirilmesidir.

Portekizlilerle beraber, Eski Dünya'dan alıştığımız okyanus, deniz ve dağ sınırları gibi çeşitli 'doğal sınırlar' ilk defa zihinsel bir kırılmayla sorgulanır hâle gelmişti. Bu bakış açısı, yeni 'sonsuz' toprakların, 'sonsuz birikime' meydan vermesiyle gittikçe küresel bir dünyanın oluşmasına yol açmıştır. Böylece daha önce tepsi gibi düz olarak bildiğimiz dünya küresel hâle gelmiştir. Bu sebepten küreselleşme öncelikle 'dünyanın kendisinin küreselleşmesi'dir.

Bu erken küreselleşmenin ilk sonuçları, Kuzey ve Güney Amerika'da henüz 'küreselleşemeyen' bir takım toplulukların, bunun cezasını yok olmayla, soykırımla ödemesiyle ortaya çıkmıştır. Afrika'daki sonuçları ise açlık, yoksulluk ve sefalet olmuştur. Aztek Kralı Montezuma'nın küreselleşmemesinin asıl sebebi kendi değerlerinin yerel, Batılı değerlerin ise 'evrensel' olmasındandır.

Küreselleşme her zaman bir tikelin soyutlanması, soyutlananın evrenselleştirilerek pazarda dolaşıma sokulması ve içselleştirilmesiyle mümkün olagelmiştir. Evrensel/küresel olan kendi tikelliklerinden bağımsızlaşarak 'insan'ın ortak malı haline gelir. İşte bu soyutlamadır ki boncuk-altın değişimini mümkün kılmıştır. Bu açıdan küresel lisan, herkesin lisanı, küresel zenginlik herkesin zenginliği, küresel sanat herkesin sanatıdır (!).

Küreselleşmenin ilk izlerinden biraz da aşırı-yorumla, bugünlere gelirse, iki dünya savaşıyla birlikte savaşın küreselleşmesinin ardından, küreselleşmenin kemâle ermesi için 2000'li yılları beklemek gerekti.

Tüm bu uzun yıllar boyunca mesafeler sürekli daraldı, teknoloji sürekli ilerledi ve dünya küçüldü. Zihniyet dünyasında berraklaşan en temel problem ise 'değişim' mantığının dünyanın tümüne yayılarak, içselleştirilmesi ve *homo economicus*'la beraber iktisadî aklın egemenliğidir. Artık birbiriyle değiştirilemeyecek hiçbir şey yoktur yeryüzünde, ve en az maliyetle üretilen en iyidir. Bugün karşı karşıya geldiğimiz küreselleşme karşıtı eylemler bir noktada bu iktisadî aklın eleştirisi ve en kârlı olanın değil, başka değerlerin hayatı yönlendirmesi gerektiği yönünde bir itirazdan kaynaklanmaktadır.

Elbette sorun bu kadar basit değil. Aslında problemin başlangıç aşaması yaklaşık yirmi yıldır dünyayı kasıp kavuran neo-liberal uygulamaların artık hegemonyasını yitirmesiyle ilişkili gibi görünüyor. Neo-liberal uygulamalarla birlikte serbest pazarın devlet müdahalesi olmadan sırf özel teşebbüsle işlemesi, tüm korumacı tedbirlerin kaldırılması, sağlık ve eğitim de dahil olmak üzere her alanda özelleştirme yapılması, bireyci bir özgürlük ve liberal demokrasi uygulanması gerekiyordu. Bu ilkelerin adeta birer dinî emir gibi algılanması sonucu, yaklaşık 20 yıldır süren dünyanın yeniden örgütlenmesiyle karşı karşıya kaldık. Bir de bunlara Doğu Bloku'nun çözülmesi eklenince neo-liberal hegemonya bütün hatlarıyla dünyanın merkezine yerleşti. Artık liberal demokrasi sorgulanmadan, objektif bir iyilik timsali olarak tüm dünyaya dayatılırken, ikiz kardeşi 'serbest piyasa'da yine piyasaya egemen olan ilahî yasalardan biri olarak sorgulanamaz iktidarının keyfini çattı.

Adeta bir *homo liberalismus* her yeri işgal ederken, en iyi insanın nasıl olacağı bu kriterlere göre yeniden oluşturuldu. Yine bu dönemde uluslararası ilişkilerde gördüğümüz canlanma ve dünyaya nizam verme işlemleri başladı. ABD'nin İran'la başlayıp Panama, Libya, Liberya, Irak, Nikaragua ve adını şimdi anamayacağım kadar çok yere müdahale etmesiyle bu neo-liberal hegemonyanın uluslararası ilişkiler boyutu da ortaya çıkmış oluyordu.

Yine bu dönemin hafızalardan silinmeyecek olayı, dünyanın çeşitli bölgelerinde insanların açlıktan ölmesiydi. Bizim babadan bildiğimiz kimsenin mezartaşında açlıktan öldü yazmaz' lafıydı ama bu tecrübe de bu dönemde yalandı. Gerçi dünya tarihinde açlıktan ölenler daha önce de olmuştu ama bu ölümlerin sebepleri ya kıtlık, ya savaş veyahut sel gibi 'doğal' sebeplerdi. İlk defa dünyada bu kadar çok ürün/mal/yiyecek varken insanlar açlıktan ölüyordu.

Üstüne üstlük Avrupa ülkelerinde 'sol' iktidarların¹ başa gelmesi de hiçbir şeyi değiştirmede yine iş başa düştü. Bugün şahit olduğumuz eylemler aslında biraz da bu birikmişliğin, kızgınlıkla birdenbire patlaması olarak da düşünülebilir. Eylemcilerin taleplerine bakıldığında tüm eleştirilerin bu saydığımız neo-liberal

Eylemlerin ilk izleri hormonlu mısırlara karşı José Bove önderliğinde Fransız köylülerince yapılan eylemlerdi. Bunların devamı ise McDonalds'ın 'demonte' edilmesi eylemiyle geldi. Sorunun temelini McDonalds'ın Amerika'dan getirttiği hormonlu etler oluşturuyordu. Bu etler, ahırlarından hiç dışarı çıkmadan, sporcuların kullandığı hormon ilaçlarıyla hemen büyüyen, çabuk kilo alan sığırların etleriydi ve AB bu etlerin ithaline yasak koydu. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bu yasağın illegal olduğunu ve hemen geri alınmasını istedi. AB bu karara uymayınca da ABD'nin misilleme için Fransız mallarına yüksek gümrük vergileri uygulamasına, yani bir çeşit ambargo koymasına izin verdi. Böylece 30 Haziran 1999'da ilk DTÖ-karşıtı eylemler Fransa'da Seattle'dan yaklaşık 6 ay önce başlamış oldu. Bu eylemi örgütleyenlerden biri olan Bove ve arkadaşları üzerinde 'Dünya satılık değildir, ben de değilim' yazılı tişörtlerle katıldılar. Böylece eylemlerin yönü sadece bazı gümrük uygulamalarını eleştirmekten çıkıp bütüncül bir küreselleşme eleştirisine kaymış oldu. Eylemciler, DTÖ'nün kârlılık dışında bir kriteri olmadığını, bu sistemin bir karar alırken o eylemin çevreye, insanlara, taşa, toprağa etkisiyle ilgilenmediğini söylüyorlardı. Eleştirilerin temel noktası da bu oldu: herşeyin metalaştığı bir dünya istemiyoruz.

SEATTLE (29 Kasım- 2 Aralık 1999)

DTÖ'nün üçüncü ticaret bakanları toplantısının açılış oturumunu engellemeye yönelik olarak yapılan Seattle eylemlerine farklı görüşlerden yaklaşık 35 000 kişi katıldı. Ancak, eylemin etkisi amaçlarını aştı. Eylemciler kaplumbağa kılığına giren, yunus kostümü giyen çevreciler, demir-çelik işçileri, liman işçileri, sendikacılar, dindar aktivistler, öğrenciler gibi oldukça farklı kesimlerden oluşuyordu. Eylemcilerin talepleri ise üçüncü dünyanın fakir ülkelerinin borçlarının silinmesi, genetik değişikliğe uğramış mısır ve et başta olmak üzere her türlü hormonlu yiyeceğin yasaklanması, Çin ve Burma'daki insan hakları ihlallerinin gündeme getirilmesi, çocuk işçiliğine son verdirilmesi, çocuk emeğiyle üretilen ürünlere ambargo konulması, ormanların korunması ve dünyanın her yerindeki küçük çiftçiliğin desteklenmesiydi.

Nihaî amaç ise demokrasiyi, insan haklarını, toplumu, doğayı ve insanlığı tehdit eden pazarın tiranlığına son vermektir. Hedef ticaret değil fakat küresel ticaretin üzerinde yükseldiği kârı maksimize etme ve bunu bütün değerlerin önüne koyma anlayışıydı. Seattle'daki sloganlardan biri bunu şöyle özetliyor: 'Sistem herşeyi metaya dönüştürmek istiyor; Brezilya'daki yağmur ormanlarını, Philadelphia'daki kütüphaneleri, All...

WASHINGTON D.C. (16 Nisan 2000)

16 Nisan'da Washington D.C.'de düzenlenen Dünya Bankası ve IMF toplantılarına karşı yapıldı. Seattle'da yapılan eylemlerin 'ateşi'yle düzenlenen eylemlere polis müdahale etti, yüzlerce kişi tutuklandı veya gözaltına alındı. Bu eylemle birlikte Seattle'ın bir kerelik bir eylem olmayacağı, devamının geleceği anlaşılmış oldu. Bu eylemde atılan sloganlardan biri ise şuydu; 'Daha Az Banka, Daha Çok Dünya'.

MELBOURNE (11 Eylül 2000)

11 Eylül 2000'de Melbourne'deki eylemler bir bakıma Seattle-Prag hattında bir antreman gibi görülebilir. Burada Dünya Ekonomik Forumu (DEF) toplantısı protesto edildi. Eylemler kıtalararası bir yayılma göstererek şimdi de dünyanın bir başka ucunda görülüyordu. Toplantının yapılacağı binanın önü kesilerek katılımcıların toplantıya iştiraki engellenmeye çalışıldı. Polis göstericilere müdahale etti, onlarca gösterici gözaltına alındı. Eylemler nedeniyle toplantılar engellendi.

PRAG (26 Eylül 2000)

Bu eylemin örgütlenmesi diğer eylemlere göre daha profesyonelce oldu. Eylemden günlerce önce bir araya gelen çeşitli ülkelerin polisleri işbirliği yaparak, teşhis ettikleri eylemcilerin Prag'a gelmesini engellemeye çalıştılar. Gösterilere yüzlerce Sivil Toplum Kuruluşu ve tüm dünyadan çeşitli aktivist gruplar katıldı (İtalya'dan *Ya Basta*, Meksika'dan *Zapatistalar* gibi). IMF ve Dünya Bankası Konferansı'na karşı kitle gösterileri, protestolar yapıldı ve bu kuruluşların fakir ülkelere yönelik politikaları eleştirildi. Konferans, eylemler nedeniyle yarıda kesildi ve IMF, göstericileri muhatap almak zorunda kaldı. Çatışmalar oldu. Çeşitli gruplar özellikle anarşistler molotof kokteyleri ve taşlarla polisle çatıştılar. Polisin müdahalesi oldukça kanlı bitti. Bilanço; yüzlerce gözaltı ve tutuklama, binlere varan yaralı...

EYLEMLERİN ANLAMI

Yaklaşık bir yıldır dünyanın farklı yerlerinde çeşitli eylemler yapılıyor. Bu ey-

şitli uluslarüstü (!) ekonomik kuruluşlar. Bu kuruluşların elitlerine göre eylemciler teknoloji karşıtı, tarihsel dönüşümü geri çevirmeye çalışan, hiçbir şey önermeyen yeniliği sindirememiş, modern *Ludditeler*².

Bu eylemcilerle çeşitli devletler arasındaki ilişkilere bakarak eylemlerin sadece bir takım kısa vadeli hedefleri olmadığı, tersine ABD öncülüğünde oluşan hegemonyaya karşı bir yönelimi olduğunu görebiliriz. Bu bağlamda ilk olarak, Seattle eylemlerini incelemesi hasebiyle José Bove ve eylemlerinden bahsedeceğim. Bove'nin eylemlerinde özelde Fransa, geneldeyse AB politikalarıyla bir uyum görmek mümkündür. Fransa Hükümeti çiftçilerine her yıl destekleme alımları yapmakta, yani çiftçileri sübvansane etmektedir³. Hatta destekleme alımları zaman zaman ürünün piyasa fiyatının 5 katını bile bulmaktadır.

Oysa Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlara göre bunlar ölü yatırımlardır. Asıl yatırım kârlılık esasına göre yapılmalıdır. Hatta Dünya Bankası kredileri ancak bu tür şartlarla yürürlüğe girebilmektedir. Bir başka açıdan DTÖ gibi örgütlere göre ise gümrüklerde gerekli indirimler yapılmalı ve üye ülkeler kendi ülkelerindeki şirketlerle, uluslarüstü şirketlerin serbest ticareti esasına dayanmalıdır. Bu noktada eğer Fransız hükümeti bu sübvansiyonları kaldırırsa ülkede bir takım sorunlarla karşı karşıya gelecek ve DTÖ'nün tüm gümrük uygulamalarını kabul etmesi halindeyse kendi çiftçisinin ürünleri dışarıdan gelen ürünlerle başedemeyecek, yerel ekonomisi tahrip olacaktır. Tüm bu karmaşık ilişkiler ağında Fransız hükümetinin çıkarlarının, hatta AB'nin çıkarlarının eylemcilerle yer yer uyuştugundan bile bahsedilebilir.

Bir diğer örnek ise eylemlerin başladığı yer olan Seattle'dan verilebilir. ABD ile Kanada arasında 1988 yılında bir 'Serbest Ticaret' anlaşması imzalandı. Bunu dört yıl sonra NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) izledi. DTÖ ise 1995 yılında NAFTA anlaşması 'prensiplerinin' dünya ölçeğinde yapılması hedefiyle kuruldu. DTÖ üye ülkelere son olarak GATT (Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşmaları)'ı dayatmaktadır. GATT'ın iki önceliği vardır: Kurumsal yatırımcı ve fikrî mülkiyet hakları.

Yine buna göre eğitim, sağlık ve su gibi sektörler derhal özelleştirilmelidir. Çeşitli konularda üye ülkeler arasında çıkan uyuşmazlıklar, tüm gözlemcilerle kapalı kapılar ardında, 'uzmanlar' tarafından görüşülür ve 'çözüm'e bağlanır. Bu müzakerelere katılan kişilerin isimleri bile gizli tutulmaktadır.

Tam bu noktada ilginç bir şeyle karşılaşılıyor. ABD'de başta Seattle olmak üzere Philedelphia ve San Francisco'da DTÖ'nün bazı kararlarına rağmen aleyhte yasalar çıkarılmıştır. Bu eyaletler bazı konularda DTÖ'ye direnmektedirler. DTÖ standartlarına göre alınması icabeden benzin, eyalet standartlarına göre

2. Avrupa'da 19.yy'da kendi kötü yaşam koşullarının faturasını makinelere keserek.

çevre kirliliğine yolaçtığı gerekçesiyle eyalete sokulmamaktadır. Eylemlerin ilk defa ve çok geniş bir katılımı Seattle'da yapılmasının bu tür çıkar paralellikle-riyle ilgisi olduğu düşünülebilir.

DTÖ ve benzeri uluslararası kuruluşların dayattığı kurallar refah devletinin tüm kazanımlarını hedef almakta, her türlü sosyal hizmeti özelleştirme zorunlu-luğu getirmekte ve gümrüklerle oynayarak iç pazarları korunmasız hale getirmek-tedir. Doğu Asya Krizi diye adlandırdığımız sorun tam da buradan kaynaklan-maktadır. Malezya'nın yıllardır biriktirdiği yerli sermayesi, bir takım spekülätör-ler aracılığıyla çökertilmekte, uluslararası pazarda rekabet edemez hale getirilmek-tedir. Gümrüklerin indirilmesi sonucunda ortaya çıkan bu boşluk ise uluslarüstü şirketler tarafından doldurularak, Malezya'nın sermaye birikimi yokedilmektedir.

Yine bu kuruluşlar aracılığıyla çocuk emeği, maliyet giderlerini düşürdüğü için teşvik edilmekte, hiçbir ahlaki kaygı gözetilmemektedir. Fakir ülkelerin pa-zarları güçlü çok-uluslu şirketlere açılmakta, adeta teslim edilmektedir. Buralarda yatırım yapan yabancı şirketlerse emek-yoğun üretimlerini buralara kaydırarak hem kadın-çocuk emeğini kullanmakta hem de bu sektörlerin yarattığı çevre kir-liliğini üçüncü dünyaya taşımaktadırlar.

Sonuç olarak, küreselleşme karşıtı eylemler basitçe *Luddite* eylemler olarak ele alınamaz. Tam tersine, gerek örgütlenme safhasındaki 'küresel' direniş taktik-leri, gerek iletişim alanındaki propaganda taktikleri, gerekse de katılımın çeşitli-liği açısından bu eylemler son derece küresel hareketlerdir. Eylemlerin böyle su-nulmasındaki kasıt, küreselleşmeyi adeta kaçınılmaz, teknolojik ve öznesiz bir pra-tik olarak ele alma isteğinden kaynaklanmaktadır. Böylece bu eylemlerin amaç-ları saptırılmaya çalışılmaktadır.

Bu eylemlerde öncelikle farklı toplumsal sınıflara, farklı din ve gelenek-lere, farklı siyasi görüşlere ait özneler ters giden birşeylere karşı tepki göstermişler-dir. Eylemler içekapanmacı bir takım reflekslerden kaynaklanmamakta, tersine 'Küresel Saldırıya Karşı, Küresel Direniş' şeklinde formüle edilmektedir. Burada neoliberal ilkelerin sorgulandığına tanık olmaktadır. Bünyede bir takım semp-tomlar belirmiştir ve hastalık artık gizlenemez bir hale gelmiştir. Artık bu sis-temden rahatsız olanlar 'utanmadan' rahatsızlıklarını dile getirmektedirler. Bu ise herşeyden önce hegemonyanın sorgulandığını göstermektedir. Bir hegemonya-nın kurulmasının ilk şartının, o hegemonyanın 'objektif'liğine olan inancın sarsılmasıyla başladığı göz önüne alındığında, bu eylemlerin iyi bir başlangıç ol-duğu düşünülebilir.

Küreselleşme karşıtı eylemlerin çeşitli devletlerle dolaylı-dolaysız ilişkide bulunmaları ise, tarafların bir takım taleplerinin kesişmesinden ibarettir. Eylemler, küreselleşme karşıtı değerlerle çatışan ve bunu istemeyen devletlerle, ey-

değerlerin sadece ABD değerleri değil, zaman zaman ABD merkezli uluslararası şirketlerin değerleri olmasındandır.⁴

Bu açıdan küreselleşme karşıtı eylemler ağlayarak hak isteme ve 'iktidarın olduğu her yerde direniş olduğu' iyimserliğine kaçmadan, 'adam gibi' bir karşı çıkışın izlerini sergilemektedir.